

LUND UNIVERSITY

Sveriges växande problem med icke-mottagande

Om konsekvenserna av att allt fler människor faller utanför skyddsnätet

Angelin, Anna; Vamstad, Johan; Brauer, John

Published in:

Fattigdomsrapporten. Från välfärdssamhälle till välgörenhetssamhälle

2025

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Angelin, A., Vamstad, J., & Brauer, J. (2025). Sveriges växande problem med icke-mottagande: Om konsekvenserna av att allt fler människor faller utanför skyddsnätet . I M. Hjelm Siegwald, E. Ragnartz, & C. Dunghed (Red.), *Fattigdomsrapporten. Från välfärdssamhälle till välgörenhetssamhälle* (11 uppl., Vol. 2025). Sveriges Stadsmissioner .

Total number of authors:

3

Creative Commons License:

Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

”

Man måste
uppleva det vi
upplever för att
förstå hur svårt
det är för oss.

Fattigdoms- rapporten 2025

Från välfärdssamhälle till välgörenhetssamhälle

Innehåll

Förord	3
Bakgrund	5
Sammanfattning	6
Svensk fattigdomspolitik idag	7
Fattigdomsmätning och fattigdomens utveckling.....	11
Intervjuer med människor i ekonomisk utsatthet	18
Rättsligt urholkande av samhällets skyddsnät och konsekvenserna för barn	22
Stadsmissionens arbete för att motverka fattigdom.....	31
Mellan rättighet och verklighet	34
Sveriges växande problem med icke-mottagande	38
Sveriges Stadsmissioners rekommendationer.....	45

© Sveriges Stadsmissioner oktober 2025

Redaktörer och textförfattare: Marika Hjelm Siegwald, Ellen Ragnartz och Catarina Dunghed.

Medverkande skribenter/forskare: Anna Angelin, John Brauer, Tim Holappa, Pernilla Leviner, Carina Mood och Johan Vamstad.

Film och foto: Eric Bonnevier, Niclas Kindahl/Fotofabriken i Norrköping,

Jenny Lagerqvist/Merrymore AB, Frida Lindeberg, Caroline Nilsson och Ellen Ragnartz.

Styrgrupp: Katarina Borgemo, Helene Chandler Rosencrantz, Catarina Dunghed,

Sandra Grahn, Sofie Grande, Jenny Ingårda, Caroline Karlsson, Elina Perdsjö,

Jesper Syrjälä och Frida Ålander.

Formgivning: Advant

Tryck: Ljungbergs Tryckeri

Förord

I årets rapport berättar Tobias Gissberg Knutsson, Diana Yassine och Susann Löfgren om hur det är att leva i ekonomisk utsatthet. De är några av de nästan 700 000 människor som lever i social och materiell fattigdom i Sverige idag. Den växande fattigdomen beror på lågkonjunkturen med ökande arbetslöshet och höga matpriser, men också på att det yttersta skyddsnätet, ekonomiskt bistånd, har urholkats. Biståndet blir allt svårare att få och räcker inte längre till – det svenska välfärdssamhället skyddar inte längre människor från fattigdom, än mindre ger det en skälig levnadsnivå. Därför kommer allt fler människor till Stadsmissionen och andra civilsamhällesorganisationer för mat.

Sveriges Stadsmissioner utgår i sitt sociala arbete ifrån en kristen värdegrund som värnar om alla människors lika värde och rättigheter oberoende av livssituation. Vår människosyn inkluderar respekt för individens integritet och rätt till skydd samt solidaritet och ansvar för dem som har det svårt. Den svenska grundlagen och svensk lagstiftning vilar på samma människosyn. En ny lag måste därför också harmoniera med den människosyn som den svenska rättsstaten vilar på.

I Sverige har vi också ett samhällskontrakt som grundas på ömsesidig tillit mellan stat och individ. Staten garanterar välfärd, skydd och rättvisa, medan individen bidrar genom arbete, skatt och samhällsengagemang. Denna tillit skapar gemenskap och lojalitet. Men forskning visar att när grupper uteslås från skyddsnätet ökar utsatthet och tilliten undermineras. Social uteslagnings leder till otrygghet för alla och försvagar samhällsgemenskapen.

Sveriges Stadsmissioner är röstbärare för människor i utsatthet och berättar om systemfel som försämrar deras levnadsvillkor och föreslår förändringar. De senaste åren har vi fokuserat på förslag för att snabbt försöka häva den växande fattigdomen med utgångspunkt från att det yttersta skyddsnätet måste lagas. Något förslag har vi fått gehör för. Men för en varaktig förändring behöver Sverige en fattigdomsstrategi som kontinuerligt utvärderas och som utgår från det svenska samhällskontraktet, rätten till skälig levnadsnivå och med en definition av skälig levnadsnivå.

Den nya socialtjänstlagen har fokus på förebyggande arbete, ökad tillgänglighet och kunskap, vilket är bra. Lagen omfattar dock inte ekonomiskt bistånd. Nu har istället tre utredningar givit förslag på hur människor med försörjningsstöd ska komma i arbete genom krav på heltidsaktiviteter, minskat försörjningsstöd för vissa grupper, kvalificering till socialförsäkringar för andra och borttagande av rätt till bistånd för ytterligare en grupp. Samtidigt vet vi att människor vill vara självförsörjande vilket Tobias, Diana och Susann i rapporten också vittnar om. Forskning som utredningarna redovisar pekar också på att minskat eller borttaget ekonomiskt bistånd ger ökad fattigdom, kriminalitet och psykisk ohälsa liksom ökat missbruk. Med andra ord; ett större skuggsamhälle och ökade klyftor. I förlängningen ökar det känslan av otrygghet för alla.

De tre utredningarna utgör en ny bidragsreform som innebär en ytterligare urholkning av samhällets skyddsnät. Staten drar sig då tillbaka från ansvaret för de mest utsatta och välfärdssamhället riskerar att ersättas av ett välgörenhetssamhälle, där ansvaret istället hamnar på enskilda individer och civilsamhället, vilket historiskt visat sig vara otillräckligt.

Att utesluta människor från samhällets yttersta skyddsnät är att medvetet skapa strukturella brister, som kommer att leda till att samhällsgemenskap och tillit urholkas. Att neka stöd till människor i nöd bryter ned både värdighet och medmänsklighet och hotar tilliten som utgör grunden för hela samhällskontraktet. Därför säger Stadsmissionen nej till föreslagen bidragsreform.

Jonas Rydberg
Generalsekreterare, Sveriges Stadsmissioner

Bakgrund

Den första Stadsmissionen i Sverige bildades 1853 i Stockholm för att hjälpa de allra mest utsatta människorna i samhället. Idag finns Stadsmissionen i tio regioner från Umeå i norr till Malmö i söder. Stadsmissionens vision **Ett mänskligare samhälle för alla** vill vi uppnå genom att arbeta med social omsorg, arbetsintegration, utbildning och opinionsbildning. Detta utifrån en kristen värdegrund som värnar om alla människors lika värde och rättigheter oberoende av livssituation. Vi bedriver ett professionellt, nytänkande socialt arbete, för att ge människor i utsatthet styrkan att ta makten över sina liv och vara delaktiga i samhället.

Tillsammans möter vi lokalt mellan 5 000 och 7 000 deltagare varje dag. Stadsmissionen finns på ett 40-tal orter i Göteborg, Kalmar, Skåne, Stockholm, Sörmland, Umeå, Uppsala, Västerås, Örebro och Östergötland.

Den lokala Stadsmissionen är medlem i Sveriges Stadsmissioner som bildades 2007 som ett led i en nationell, gemensam kraftsamling för människor i utsatthet. Idag stödjer Sveriges Stadsmissioner sina medlemmar med att skydda och utveckla varumärket Stadsmissionen, söka finansiering, metodutveckling samt opinionsbildning och påverkan. Stadsmissionen arbetar för och med människor som ofta inte har en röst i samhället, då deras vardag många gånger handlar om en kamp för att överleva. Genom opinionsbildningen är vi röstbärare och berättar om systemfel som försämrar levnadsvillkoren för människor i utsatthet och föreslår förändringar.

Fattigdomsrapporten är sedan 2015 en del i opinionsbildningen. Sveriges Stadsmissioner har inom ramen för denna rapport, tillsammans med Magnus Karlsson, professor på Marie Cederschiöld högskola, bedrivit ett systematiskt kartläggningsarbete av Stadsmissionens arbete för att motverka fattigdomen och därmed också bidragit till forskningen. Idag verkar vi för en kontinuerlig nationell kartläggning av fattigdomen, för att kunna följa upp och utvärdera om åtgärder får önskad effekt. Som ett led i detta skriver professor Carina Mood i Fattigdomsrapporten 2025 om att mäta fattigdomen i Sverige och rekommenderar mätmetod.

Våra analyser av fattigdomen i Sverige, situationen för människor i ekonomisk utsatthet och våra rekommendationer för att häva fattigdomen samlar vi sedan tio år tillbaka i den årliga Fattigdomsrapporten. De flesta finns att läsa på www.sverigesstadsmissioner.se.

Sammanfattning

Fattigdomsrapporten 2025 tar avstamp i aktuell forskning och erfarenhet från Sveriges Stadsmissioners arbete runt om i landet. Rapporten belyser hur fattigdomen i Sverige ökat bland annat på grund av att trösklarna till försörjningsstödet höjts, många inte får det stöd de har rätt till och att stödet inte längre räcker till. Det yttersta skyddsnätet skyddar inte längre människor från fattigdom: en fattigdom som kommer att öka ytterligare om föreslagen bidragsreform blir verklighet.

Hur fattigdomsutveckling har sett ut och bristerna med nuvarande sätt att mäta och följa fattigdomsutvecklingen i Sverige beskriver och förklarar forskaren Carina Mood. Hon pekar på att Sverige saknar ett enhetligt, transparent och långsiktigt mått som fångar människors faktiska levnadsvillkor. Det gör det svårt att följa utvecklingen och att utforma effektiva åtgärder.

Forskarna Anna Angelin, John Brauer och Johan Vamstad påvisar konsekvenserna av det ökande icke-mottagandet – allt fler människor får inte den hjälp av samhället de har rätt till. Det handlar såväl om ökat mänskligt lidande och stora samhällskostnader som om minskad tillit till samhället och sämre sammanhållning. I rapporten beskriver också Tobias Gissberg Knutsson, Diana Yassine och Susann Löfgren hur de nekas eller inte lyckas söka stöd trots stora behov, och hur de istället fått hjälp av Stadsmissionen.

Vidare gör forskarna Pernilla Leviner och Tim Holappa en rättslig analys av de tre utredningar som ligger till grund för den föreslagna bidragsreformen, med fokus på konsekvenserna för barn. De konstaterar att förslagen går stick i stäv med den nya socialtjänstlagen och dess förebyggande fokus. Förslagen urholkar samhällets skyddsnät, när vissa grupper inte kommer ha rätt till ekonomiskt bistånd och andra grupper får minskat bistånd, vilket kommer öka barnfattigdomen.

Att begränsa det ekonomiska stödet till redan utsatta familjer riskerar att sociala problem uppkommer eller förvärras, vilket i sin tur kan leda till att fler barn far illa och blir omhändertagna.

Sveriges Stadsmissioner presenterar i rapporten sina konkreta rekommendationer för att motverka den växande fattigdomen, säkra barns rättigheter och återupprätta det yttersta skyddsnätet. Här ingår att inte genomföra föreslagen bidragsreform som kommer att leda till ökad fattigdom. Istället rekommenderar Sveriges Stadsmissioner att regeringen tillsätter en statlig utredning för att kartlägga den växande fattigdomen i Sverige och hur den kan hävas med utgångspunkt från det svenska samhällskontraktet. Rekommendationerna återfinns i sin helhet i rapportens avslutande kapitel.

Svensk fattigdomspolitik idag

Det finns ingen samlad fattigdomspolitik i Sverige idag för att häva fattigdomen. Längre berodde avsaknaden av ett helhetsgrepp om fattigdomsfrågan på att politiska beslutsfattare inte ansåg att fattigdom fanns, åtminstone inte i någon större omfattning. Detta kan ha berott på den gynnsamma ekonomiska situation som Sverige befunnit sig i under närmare 30 år. Den nu rådande lågkonjunkturen i Sverige, med ökande arbetslöshet och höga matpriser, har ökat fattigdomen, liksom högre trösklar till ekonomiskt bistånd, och att allt fler människor inte får den hjälp av samhället de har rätt till. Nya grupper tillkommer, samtidigt som fattigdomen slår extra hårt mot dem som redan lever i ekonomisk utsatthet, och allt fler söker hjälp hos civilsamhället.

Därtill pekar SNS-rapporten *Grund- eller inkomsttrygghet*¹ på hur Sverige sedan 1990-talet rört sig bort från en generell välfärdsmodell, till en modell inriktad på grundtrygghet, som inte lyckas med den centrala uppgiften att skydda utsatta grupper från fattigdom. Utvecklingen har skett gradvis och utan någon bred principiell diskussion om vilken inriktning den svenska socialpolitiken bör ha.

I avsaknad av en samlad fattigdomspolitik, lyfts i kronologisk ordning politiska beslut som fattats av nuvarande eller föregående regering samt pågående processer, med relevans för Stadsmissionens arbete mot fattigdom.

1 Grund- eller inkomsttrygghet? Svensk ekonomisk trygghetspolitik i historisk och internationell belysning – SNS.

Förändrad arbetslöshetsersättning

Arbetslöshetsförsäkringen ger arbetslösa ekonomiskt stöd under omställning mellan arbeten. En höjd ersättningsnivå gäller permanent sedan 2024. Från 1 oktober 2025 baseras rätten till arbetslöshetsersättning på inkomster av förvärvsarbete och den som söker ersättning ska uppfylla ett inkomstkrav.

Etableringsjobb

2024 infördes etableringsjobb som ska öka möjligheterna för nyanlända och långtidsarbetslösa att etablera sig på arbetsmarknaden och underlätta företagets kompetensförsörjning. Under anställningen får arbetstagaren en kombination av lön från arbetsgivaren och ersättning från staten. Under 2024 hade 32 människor etableringsjobb.

Stöd till civilsamhällets arbete med socialt utsatta

I statsbudgeten 2024 tillfördes 100 miljoner kronor årligen till civilsamhället i statsbidrag. Huvuddelen av medlen ska gå till arbetet med människor i utsatthet.

Skattesänkningar på arbetsinkomster och pension

2024 infördes skattesänkningar för heltidsarbetande med låga och medelhöga inkomster. 2025 minskade skatten ytterligare, i snitt med 2 600 kr per år för en medelinkomsttagare. Skatten sänktes också på pensioner, med i genomsnitt 10 procent.

Ny socialtjänstlag

Den nya socialtjänstlagen infördes i juli 2025. Lagen har fokus på socialtjänstens förebyggande arbete, ökad tillgänglighet och att verksamheten ska utgå från beprövad erfarenhet och kunskap. Socialtjänsten ska därför kunna erbjuda snabbare insatser.

I den nya socialtjänstlagen ingår inte försörjningsstödet. I stället behandlas detta i tre utredningar som redovisats under våren 2025; *Aktivitetskrav i försörjningsstödet*, *Drivkrafter och möjligheter i försörjningsstödet* och *Kvalificering till välfärden*.

Fritidskortet

Den nya lagen om Fritidskortet trädde i kraft 8 september 2025. Det ska ge fler barn och unga i åldrarna 8–16 år tillgång till idrott, kultur, fritidsliv och föreningsliv. Det finns ett allmänt fritidskort om 500 kronor per barn, och ett särskilt fritidskort om 2 000 kronor per barn för hushåll som fått preliminärt bostadsbidrag.

Pågående politiska processer

Budgetproposition 2025: sänkt skatt, höjt bostadsbidrag och tillfälligt sänkt matmoms

I budgetpropositionen 2025 föreslog regeringen ytterligare skattesänkningar på arbetsinkomster med 5 172 kr vid en genomsnittlig månadslön på 44 600 kr och pensioner med genomsnitt 1 868 kr vid en genomsnittlig pension på 24 700 per år. Även skatten på sjuk- och aktivitetsersättning föreslogs sänkas med 1 800 kronor per år från och med 1 januari 2026.

Bostadsbidraget till barnfamiljer föreslogs höjas med upp till 1 000 kr i månaden från och med 1 januari 2026. Likaså föreslogs en tillfällig sänkning av matmoms från 12 till 6 procent under perioden 1 april 2026 till 31 december 2027.

Departementsutredning: Aktivitetskrav i försörjningsstödet

25 november 2024 redovisades utredningen *Aktivitetskrav i försörjningsstödet* som föreslår krav på meningsfulla heltidsaktiviteter som kommunerna ska tillhandahålla för att få försörjningsstöd. Det kan vara för ökad förmåga att arbeta, studera eller söka jobb. Insatserna får inte förhindra personer som deltar att stå till arbetsmarknadens förfogande.

Heltidsaktivitetskravet ska tidigt bryta passivitet hos den med försörjningsstöd, stärka rättssäkerhet och likformighet, motverka att försörjningsstödet blir permanent och ta tillvara potentiell arbetskraft.

Sveriges Stadsmissioner avstyrker i sitt remissvar förslaget om aktivitetskrav på heltid för att få försörjningsstöd, då försörjningsstödet är samhällets yttersta skyddsnät baserat på behov och inte ska villkoras utifrån individens beteende. Det kommer att drabba människor som redan befinner sig i en mycket utsatt livssituation.²

Utredning: Drivkrafter och möjligheter i försörjningsstödet

25 februari i år redovisades utredningen *Drivkrafter och möjligheter i försörjningsstödet*. Utredningen föreslår ett bidragstak för att öka drivkrafter till egen försörjning för personer som får försörjningsstöd, antingen en generell sänkning av försörjningsstödet eller endast för familjer med fler än tre barn.

2 Remissvar gällande Aktivitetskrav inom försörjningsstödet (Ds 2024:29), Sveriges Stadsmissioner.

Sveriges Stadsmissioner avstyrker i sitt remissvar förslaget om bidragstak, eftersom det försvagar det yttersta skyddsnätet och särskilt drabbar människor i utsatthet. Stadsmissionens erfarenhet är att människor med försörjningsstöd vill försörja sig själva genom arbete. Utbildningsnivå, språkkunskaper och diskriminering på arbetsmarknaden utgör hindren.

Sveriges Stadsmissioner tillstyrker förslaget att kommuner ska ges möjlighet att initiera en samordnad individuell plan med andra myndigheter när samordnad rehabilitering avslås, ett förslag i linje med Sveriges Stadsmissioners rekommendationer.³

Utredning: Kvalificering till socialförsäkring och ekonomiskt bistånd för vissa grupper

29 april redovisades utredningen *Kvalificering till socialförsäkring och ekonomiskt bistånd för vissa grupper*. Den föreslår att en person ska ha varit bosatt i Sverige under minst fem år, under en femtonårsperiod, för att ha rätt till vissa bosättningsbaserade förmåner i socialförsäkringen, som bostadsbidrag och barnbidrag. En person kan korta sin kvalificeringstid genom viss inkomst av arbete under viss tid. Kvalificeringen gäller alla som flyttar till Sverige från ett land utanför EU/EES.

Utredningen föreslår också att den som inte är – eller ska likabehandlas med – svensk medborgare ska ha haft laglig vistelse i Sverige under fem år utan avbrott för att kunna få ekonomiskt bistånd.

Sveriges Stadsmissioner avstyrker förslagen om kvalificering till socialförsäkring och ekonomiskt bistånd för vissa grupper eftersom de förväntas öka de ekonomiska och sociala klyftorna mellan inrikes och utrikes födda, fattigdom, kriminalitet och psykisk ohälsa och utgör ett stort principiellt steg bort från den svenska välfärdsmodellen. Förslagen är inte heller förenliga med barnkonventionen och Sveriges internationella åtaganden.⁴

18 september aviserade regeringen tillsammans med Sverigedemokraterna att förslaget om aktivitetskrav på heltid för människor med försörjningsstöd ska träda i kraft 1 juli 2026 och har i budgetpropositionen anslagit 1,2 miljarder kronor till kommunerna för detta. Förslagen om bidragstak och kvalificering till välfärden har justerats och kommer att träda i kraft 1 januari 2027. Bland annat kommer det inte längre finnas kvalificeringskrav för ekonomiskt bistånd förutom för äldre människor.

3 Remissvar gällande Stärkta drivkrafter och möjligheter för biståndsmottagare (SOU 2025:15), Sveriges Stadsmissioner.

4 Remissvar gällande Kvalificering till socialförsäkring och ekonomiskt bistånd för vissa grupper (SOU 2025:53), Sveriges Stadsmissioner.

Fattigdomsmätning och fattigdomens utveckling

Carina Mood, professor i sociologi
Institutet för social forskning, Stockholms universitet
Institutet för framtidsstudier, Stockholm

Vad menar man när man pratar om fattigdom? För att förstå fattigdomens orsaker och trender behöver vi tydliga definitioner som vi fångar så bra som möjligt med våra mått. För att kunna jobba effektivt för att minska fattigdom behöver vi också mäta fattigdom på samma sätt över tid – annars kan vi ju inte veta om situationen blir bättre. I denna artikel diskuterar jag definitioner och mått på fattigdom, och fattigdomens utveckling. Jag avslutar med rekommendationer om hur vi bör mäta fattigdom.

Fattigdomsmått

I rika länder som Sverige brukar man se en person som fattig om hen saknar ekonomiska resurser för att leva i samhället på samma villkor som andra. Man kan säga att en person är fattig om hen inte har *skäliga levnadsvillkor*, där skäliga är en rimlig lägstanivå vid en viss tidpunkt i ett visst land. I Sverige idag är fattigdom något annat än i Sverige förr, och det är något annat än i till exempel Indien idag. Många kopplar begreppet fattigdom till extrem nöd som att inte kunna äta sig mätt eller att sakna bostad, men i Sverige idag är det rimligt att sätta gränsen för skäliga levnadsvillkor högre än så – det är till exempel svårt att delta i samhället utan dator eller smartphone, eller om man inte har råd att följa med vänner på fika ibland.

Direkta fattigdomsmått är tydligast kopplade till skäliga levnadsvillkor, eftersom de baseras på frågor om vad man har råd med. **Indirekta fattigdomsmått** baseras i stället på vilka inkomster man har, med antagande om att låga inkomster gör att man inte har råd med vad som kan ses som skäligt.

Direkta fattigdomsmått

Direkta fattigdomsmått mäter ekonomiska problem (till exempel att man saknar en kontantmarginal om något oförutsett inträffar), eller om man saknar tillgång till vissa saker (till exempel att kunna äta näringsrik mat eller värma upp hemmet). Uppgifterna kommer oftast från enkäter, där man ibland också frågar om skälet till bristen på resurser är att man inte har råd med dem. Den här typen av fattigdom brukar också kallas för *ekonomisk deprivation* eller *materiell deprivation*. I Sverige och EU skapas direkta mått på basis av undersökningen *European Survey on Income and Living Conditions* (EU-SILC), som i Sverige görs av SCB.

Ett direkt fattigdomsmått i EU-SILC

Vuxna som inte har råd med minst fem av dessa definieras som fattiga:

- En oväntad utgift på 14 000 kronor (summan ändras över tid)
- En veckas semester utanför hemmet varje år
- Att betala lån och räkningar
- En måltid med kött, kyckling, fisk eller vegetariskt alternativ varannan dag
- Att hålla bostaden tillräckligt varm
- En bil för personligt bruk
- Att ersätta utslitna möbler
- Internetuppkoppling
- Att ersätta utslitna kläder med nya
- Två par skor i rätt storlek och som passar alla väder
- Att spendera en liten summa pengar på sig själv varje vecka
- Regelbundna fritidsaktiviteter
- Att träffa vänner eller släkt för middag eller fika minst en gång i månaden

Indirekta fattigdomsmått

Indirekta fattigdomsmått mäter de ekonomiska resurser som man har tillgång till. Oftast används familjens **disponibla inkomst**, det vill säga alla inkomster som hushållet kan använda efter att skatter är betalda. Man definieras som fattig om inkomsten under ett kalenderår är under en viss gräns, med hänsyn tagen till hushållets sammansättning. I Sveriges officiella statistik brukar man visa två mått, som jag benämner absolut fattigdom och låg relativinkomst.

Indirekta fattigdomsmått

Absolut fattigdom definierar fattigdomsgränsen som den inkomst som krävs för att ha råd med en skälig levnadsnivå. Gränsen kan ändras över tid när samhället förändras. I Sverige använder SCB ett mått som de kallar *låg inkomststandard*, där fattigdomsgränsen är en konsumtionsnivå som ligger ungefär i nivå med normen för ekonomiskt bistånd.

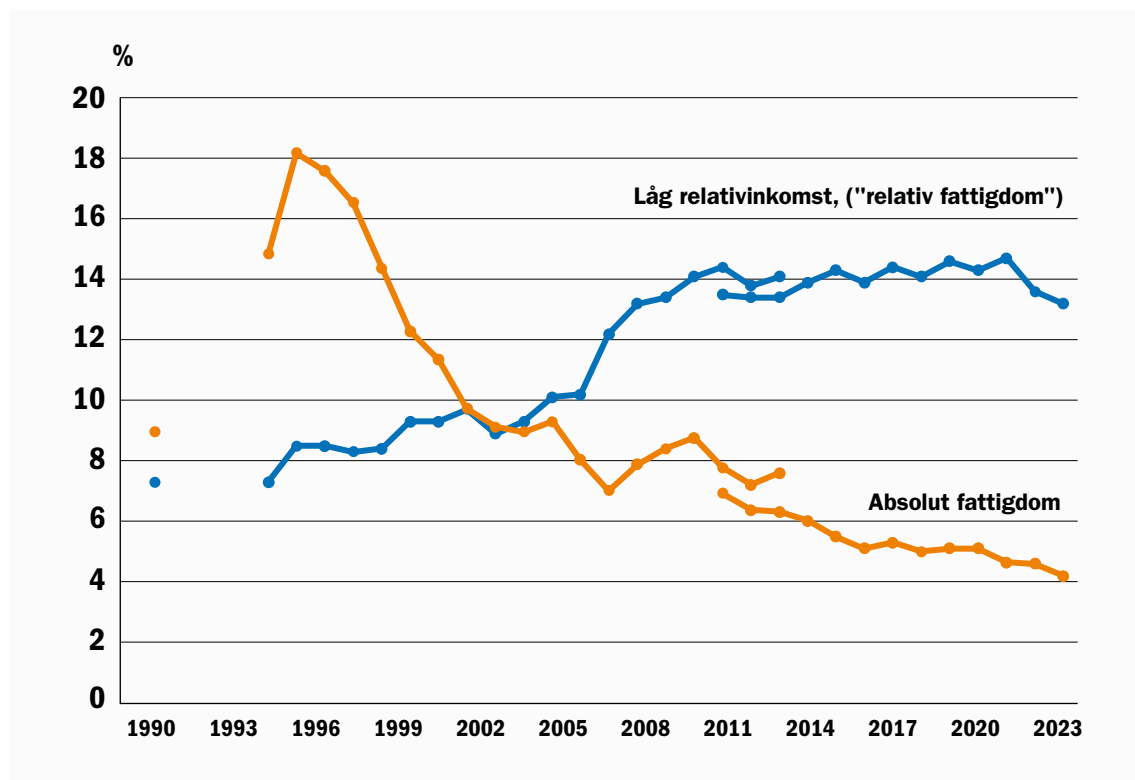
Låg relativinkomst, som ibland kallas relativ (inkomst)fattigdom, definieras som att ha en inkomst under en viss andel av medianinkomsten. Medianinkomsten är den inkomst som ligger mitt i landets inkomstfördelning – hälften av befolkningen har en högre inkomst, och hälften har en lägre. I Sverige definierar SCB inkomster under 60 procent av medianen som *låg ekonomisk standard*. Att ha låg relativinkomst beror inte bara på vad man själv har råd med utan också på vad andra har råd med – gränsen sjunker om medianinkomsten minskar.

Hur har fattigdomen utvecklats i Sverige?

Fattigdom mätt med indirekta mått

Efter 1990-talets lågkonjunktur ökade realinkomsterna i Sverige kraftigt under en lång period, och människor fick i genomsnitt råd med mer. I Figur 1 ser vi att andelen fattiga enligt SCB:s mått på absolut fattigdom ökade kraftigt mellan 1991 och 1996 – vid lågkonjunkturs topp var så många som 18 % fattiga. Efter lågkonjunkturen minskade denna andel och fortsatte sedan nedåt, till 4–5 %. Andelen med låg relativinkomst låg däremot relativt stabilt under lågkonjunkturen men ökade sedan kraftigt till ungefär 2010, och låg sedan stabilt till 2022, då den gick ner.

Figur 1. Andel fattiga i den svenska befolkningen enligt de två vanligaste indirekta fattigdomsmåtten, 1991–2023.

Källa: SCB:s statistik om inkomster och skatter. Tidsseriebrotten beror på ändring i datakälla.

Det som hände 2022 var att gränsen för låg relativinkomst sänktes på grund av att medianinkomsterna minskade för första gången på nästan 30 år. Det berodde på kraftiga prisökningar, samtidigt som inkomsterna inte ökade i samma takt. Människor fick råd med mindre. Att andelen med låg relativinkomst minskade berodde alltså inte på att de med lägst inkomster fick det bättre, utan på att de i mitten av fördelningen fick en ännu större relativ försämring. Det här visar på problemet med att använda låg relativinkomst som ett fattigdomsmått: En person kan gå ut ur fattigdom utan att ha fått det bättre, och till och med om hen har fått det sämre – om andra bara haft en ännu större försämring.

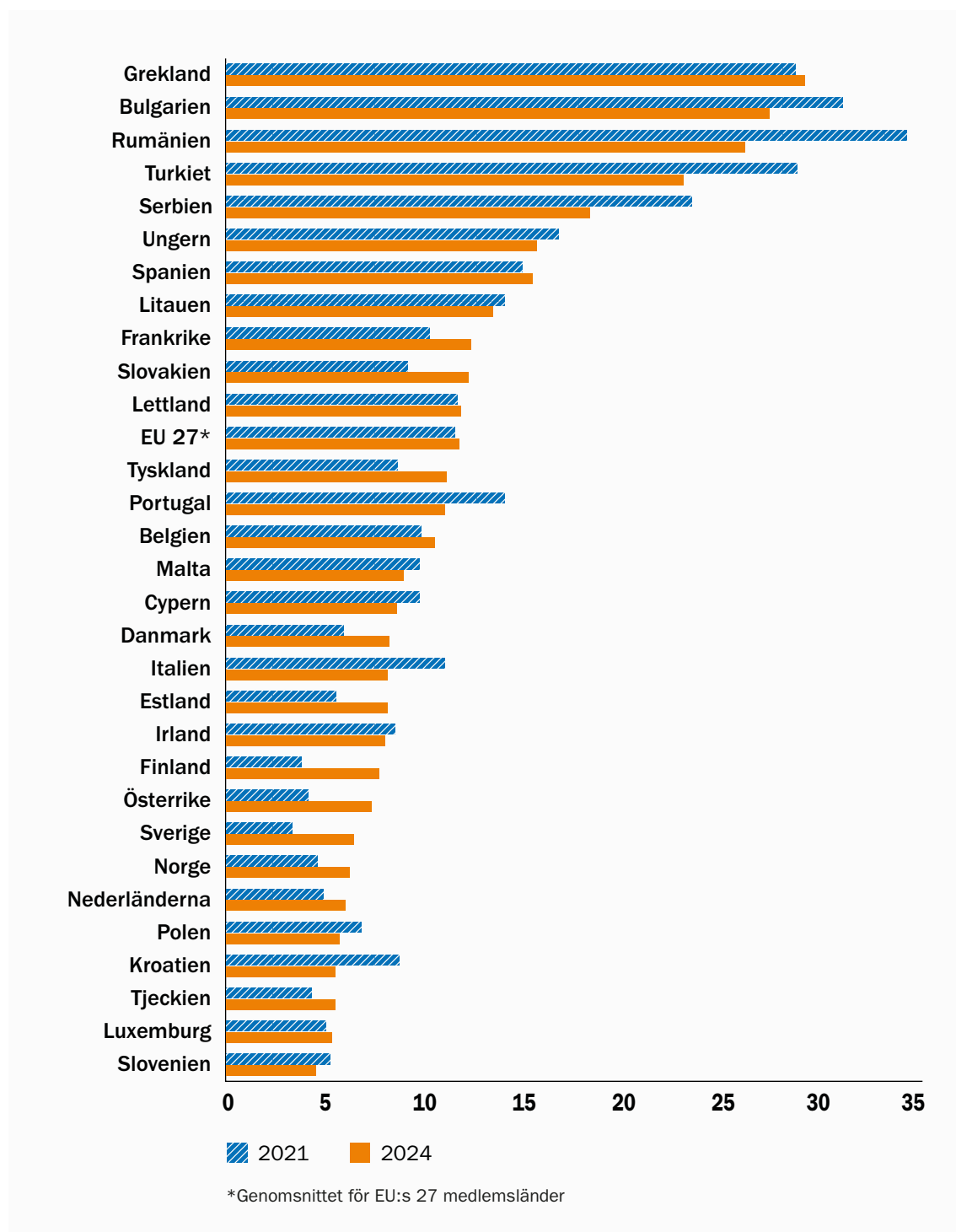
Att andelen med låg relativinkomst går ner är alltså helt i linje med vad man kan förvänta sig. Mer förvånande är att också andelen absolut fattiga har gått ned. Det beror sannolikt på att de med lägst inkomster ofta har en hög andel bidragsinkomster, och många bidrag är prisindexerade så att de ska kompensera för inflationen. Lönerna har däremot inte ökat i takt med inflationen, vilket har gjort att inkomsterna högre upp i fördelningen har minskat relativt sett mer än vad de lägsta inkomsterna har gjort.

Fattigdom mätt med direkta mått (deprivation)

Figur 2 visar fattigdom enligt EU-SILC:s direkta mått för 2021 (blå stapel) och 2024 (orange stapel) i den vuxna befolkningen i olika europeiska länder. Länderna är sorterade efter andel fattiga 2024, med Sverige långt ner i figuren eftersom fattigdomen i Sverige är låg i ett europeiskt perspektiv. Vi ser dock en tydlig ökning mellan 2021 och 2024 i Sverige och i flera andra länder som hade låga fattigdomsnivåer 2021. I Sverige ökade andelen fattiga från drygt 3 till ungefär 6 procent. Ett liknande mönster syns när man studerar direkt fattigdom bland barn (visas ej här).

Fattigdom med direkta mått visar alltså en kraftig ökning i Sverige under perioden med minskade realinkomster. Att mönstret ses för både vuxna och barn, samt i andra länder som haft låga fattigdomsnivåer, stärker intrycket av en systematisk effekt. Tidigare har direkta fattigdomsmått visat samma trend över tid som absolut inkomstfattigdom (se t.ex. Mood & Jonsson 2019: Den nya fattigdomen). Nu har vi alltså en ny situation när dessa mått går åt olika håll. Eftersom de direkta måtten visar så stora och systematiska förändringar är det troligt att fler har fått en tuff ekonomisk situation, men att det indirekta måttet är för trubbigt för att fånga upp det.

Figur 2. Andel fattiga av vuxna (16+) i olika europeiska länder 2021 och 2024 mätt med ett direkt mått (materiell deprivation, se informationsruta).

Källa: EU-SILC

Vägen framåt: Hur ska vi följa fattigdomsutvecklingen?

Både ett direkt och ett indirekt mått behövs

Fram till nyligen har det direkta måttet och det indirekta måttet på absolut fattigdom visat samma trender över tid, men nu ger de olika bilder av den allra senaste utvecklingen. De två måtten har också olika för- och nackdelar. Det direkta måttet kommer nära den faktiska upplevelsen av fattigdom, men måste samlas in i urvalsundersökningar som dels är dyra och dels har ett bortfall. Inkomstbaserade mått kan skapas från befolkningsregister, men kan bara ta grov hänsyn till olika behov. Dessutom finns osäkerhet kring en del låga registrerade inkomster, som till exempel kan bero på utlandsarbete. Eftersom båda måtten har för- och nackdelar bör man fortsätta att följa båda.

Budgetstandard

Det mått på absolut fattigdom som SCB använder ("låg inkomststandard") baseras på riksnormen för ekonomiskt bistånd och skattade kostnader för boende, barnomsorg, lokala resor, fackavgift, el och hemförsäkring. SCB har gjort ett bra arbete med detta mått, och för jämförbarheten över tid bör de fortsätta att visa det. Riksnormen är dock politiskt bestämd och saknar transparens i fråga om kostnadsposter, och är därför inte optimal som grund för ett fattigdomsmått.

Ett förslag är därför att utarbeta ett nytt inkomstbaserat absolut mått, som baseras på en **budgetstandard** – en transparent och med jämna mellanrum uppdaterad bedömning av vad som kan ses som en skälig levnadsnivå. Måttet bör uppdateras med prisförändringar, men också med förändringar i vad som kan ses som skäligt när samhället förändras. För att måttet ska ha hög trovärdighet måste det baseras på information av hög kvalitet, som till exempel Konsumentverkets och SCB:s undersökningar om priser och konsumtion, samt urvalsundersökningar om vad människor betraktar som skäligt. Utarbetandet och en regelbunden uppdatering av en budgetstandard skulle kunna ske av en grupp bestående av myndighetsrepresentanter och forskare.

Utökade studier av fattigdom

Utöver vad som diskuterats ovan behöver man regelbundet göra mer djupgående analyser av fattigdom. Trender i årliga andelar fångar vare sig varaktighet eller djup i fattigdomen. Att vara fattig länge innebär en större risk för marginalisering än att vara fattig under en kortare period, och därför är det viktigt att följa hur andelen långvarigt fattiga utvecklas. Barn och unga löper större risk än andra att bo i fattiga hushåll, och för att förstå barns situation kan vi inte bara studera hushållets ekonomi, utan behöver också fråga barn själva om deras resurser och levnadsvillkor. Dessutom behöver vi, även om det är svårt, försöka studera fattigdom bland de som sannolikt är allra mest utsatta – de som vistas i Sverige men inte är folkbokförda här. För detta krävs innovativa metoder i samarbete mellan forskare och civilsamhällets organisationer.

Se filmen om
Tobias här.

”Många tror att det är glassigt att leva på bidrag. Men då borde de prova.

Tobias Gissberg Knutsson lever utan fast bostad och får aktivitetsstöd. Han har ibland beviljats försörjningsstöd, men nekats vid flera tillfällen. Idag är det tack vare Stadsmissionen och arbets träning som han klarar vardagen.

Tobias är 31 år och jobbade i tio år som svetsare och inom äldreomsorgen. Men efter en livskris för tre år sedan förlorade han både arbete, bostad och fotfäste. När han behövde hjälp att ta sig upp möttes han av svaret att han skulle göra rätt för sig och betala skatt, sen kunde han få hjälp.

– Men jag tänkte, det som jag redan har pytsat in till välfärdssystemet borde väl kunna ge mig lite hjälp?

Ett tufft system för många

Han har sökt försörjningsstöd flera gånger – ibland fått det, ibland inte. Ett avslag innebar att han förlorade sin bostad.

Idag bor han hos vänner och lever på aktivitetsstöd. Han arbetstränar på Matmissionen tre dagar i veckan och handlar även sin mat där. Det hjälper honom att överleva ekonomiskt och gör att han slipper gå hungrig lika ofta som tidigare.

– Det är mycket pusslande men Matmissionen hjälper väldigt mycket. Att kunna gå dit och handla. Annars vet jag inte hur det hade gått runt.

Många delar uppfattning

Tobias upplever att han trots allt klarar sig rätt bra i dagsläget, eftersom han tidigare haft det ännu svårare. Han är öppen med att han gjort misstag och att han bär ett ansvar för delar av sin situation. Däremot berättar han om många bekanta som oavsett bakgrund delar hans uppfattning om socialtjänsten och dess brister.

– Det känns som att deras uppdrag är att hitta varför de inte ska betala ut – inte vad du behöver för hjälp.

Se filmen om
Diana här.

” Man måste uppleva det vi upplever för att förstå hur svårt det är för oss.

Diana Yassine är ensamstående fyrabarnsmamma. Hon jobbar timmar som undersköterska och drömmer om att en dag kunna utbildas till sjuksköterska. Men vardagen är en kamp för att få ekonomin att gå ihop – och rädslan för att be om hjälp sitter i sedan långt tillbaka.

Diana är 36 år och bor i Malmö. Hon är ensamstående och har fyra barn i olika åldrar. Diana är utbildad undersköterska och jobbar timmar när det finns möjlighet. Men pengarna räcker inte till. Familjens inkomst består av Dianas timlön, barnbidrag, bostadsbidrag och ibland hjälp från hennes bror i England.

Drömmar och mål

Heltidsanställning går inte att kombinera med familjesituationen, där barnen kräver mycket tid och stöd. Studier i framtiden är målet, men det är inte möjligt just nu.

– Jag vill gärna studera vidare och bli sjuksköterska. Det är min dröm och mitt mål.

Diana är medlem och handlar hos Matmissionen i Malmö som Skåne Stadsmission driver. Matbutikerna erbjuder kraftigt reducerade priser, vilket får pengarna att räcka längre. Mot slutet av varje månad är det ris, linser och bulgur som gäller. Barnens behov kommer alltid först. Hon köper inga kläder till sig själv och skor har hon fått i present. Någon semester har de inte råd med.

Sviken av systemet

Trots att hon har rätt till stöd från socialtjänsten söker hon det inte. Ett tidigare förnedrande bemötande gjorde att hon helt slutat vända sig dit.

– Man måste uppleva det vi upplever för att förstå hur svårt det är för oss. Vi är inte slavar. Vi är människor.

Se filmen om
[Susann här.](#)

” Man ber inte om att vara sjuk. Jag har ju inte bett om det här.

Susann Löfgren är 61 år, har vuxna barn och flera barnbarn. Hon bor i Västerås tillsammans med sin man som är sjukskriven och får sjukpenning, efter en lång tids allvarlig sjukdom. Själv lever hon på a-kassa. För att få behålla stödet krävs att hon söker 20 jobb i månaden, trots att hon är döv på ett öra, har artros och fibromyalgi – en sjukdom som innebär långvarig smärta och trötthet.

Hon har jobbat hela livet, framför allt inom livsmedelsindustrin, men ekonomin har alltid varit pressad. Nu när hon är arbetssökande är situationen ännu värre och det finns inga marginaler för oväntade kostnader. Matkassar från Västerås Stadsmission gör att de klarar vardagen.

Susann beskriver en vardag där varje utgift måste vägas noga. Hon behöver både nya glasögon och nya tänder, något hon inte har råd med. Ibland står det mellan att köpa medicin eller mat. De kronorna de eventuellt får över lägger de i en liten burk för att ge till barnbarnen.

Om Stadsmissionens matstöd

Varje Stadsmission erbjuder matstöd till människor i ekonomisk utsatthet med hjälp av donerat överskottslivsmedel från livsmedelsbranschen. Detta görs genom Matmissionen eller via matkasseverksamhet.

Matmissionen är en social matbutik som drivs av Stadsmissionen på 12 olika orter och erbjuder kraftigt rabatterade matvaror till människor med låga inkomster. 2024 hade Matmissionen cirka 25 000 medlemmar. För att bli medlem krävs att man är över 18 år och har en genomsnittlig månadsinkomst under 13 622 kr efter skatt.

På orter där Matmissionen inte finns, bedriver den regionala Stadsmissionen matkasseverksamhet. Där kan människor i behov ansöka om matkasse. Stadsmissionen gör sedan en individuell bedömning av matstödsbehovet.

Det svenska välfärdssamhället skyddar inte längre människor från fattigdom

Diana, Tobias och Susann lever olika liv. De bor på olika platser, har olika bakgrund och befinner sig i olika skeden i livet. Men de vittnar alla om sin dagliga kamp för att få pengarna att räcka till det nödvändiga.

Deras erfarenheter vittnar om ett samhälle och ett bemötande som skapar skam. Om ifrågasättande snarare än stöd. Om granskning i stället för hjälp. I flera fall leder det till att man helt avstår från att söka det stöd man faktiskt har rätt till. Inte för att man inte behöver det – utan för att priset blir för högt. De beskriver kontakten med trygghetssystemet som psykiskt pressande. Förnedrande, till och med.

Och de är inte ensamma. Det bekräftar den bild som Stadsmissionen får i mötet med tusentals människor varje dag. Ekonomisk otrygghet och utsatthet är idag en verklighet för många.

Den felaktiga bilden av människor i utsatthet

Samtidigt finns en annan bild som ofta förs fram: att människor hellre lever på ekonomiskt stöd och bidrag än arbetar. Att ersättningarna är så generösa att man inte behöver anstränga sig, att man kan stapla bidrag på varandra, att systemet är för lätt att missbruka. Men det är helt enkelt inte sant. Berättelserna år efter år i Fattighetsrapporten, och inte minst den här, visar något helt annat.

Tobias arbetade i över tio år, men lever idag utan bostad och maten räcker inte alltid till. Diana jobbar timmar inom vården och söker inte det stöd hon har rätt till – efter att ha känt sig förnedrad och tappat tilliten. Susann, som arbetat hela livet och nu är arbetslös, behöver under vissa månader välja mellan medicin eller mat och har inte råd med nya glasögon.

Att ha låg lön, försörjningsstöd eller a-kassa, innebär att behöva vända på varje krona, välja bort tandläkarbesök, kläder och ibland också mat. Det innebär att ibland tvingas be om hjälp – och att inte alltid bli trodd.

Det handlar inte om människor som gett upp. Det handlar om människor som kämpar varje dag. Och om ett svenskt välfärdssamhälle som misslyckats med den centrala uppgiften att skydda människor i utsatthet från fattigdom.

Rättsligt urholkande av samhällets skyddsnät och konsekvenserna för barn

Pernilla Leviner, professor i offentlig rätt vid Juridiska institutionen,
Stockholms universitet

Tim Holappa, juris doktor och universitetslektor i förvaltningsrätt
vid Juridiska institutionen, Uppsala universitet

Ekonomiskt bistånd

Det ekonomiska biståndet är en del av samhällets yttersta skyddsnät. När personer och familjer har ekonomiska behov som de inte kan tillgodose själva kan de vända sig till socialtjänsten i kommunen där de bor. Kallades tidigare socialbidrag.

Försörjningsstöd

Försörjningsstöd är en del av biståndet som är tänkt att täcka återkommande kostnader som ett hushåll har, såsom mat, kläder och boende.

Barnkonventionen

Barnkonventionen är en internationell konvention som innehåller mänskliga rättigheter för barn. Sedan 2020 har konventionen införlivats i svensk rätt och har därmed ställning som direkt tillämplig svensk lag.

Social barnavård

Den sociala barnavården handlar om socialtjänstens arbete och ansvar för barn som riskerar att fara illa.

Diskriminering

Diskriminering innebär i rättslig mening att någon blir sämre behandlad än någon annan, och att behandlingen har samband med en diskrimineringsgrund, såsom kön, etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning eller ålder.

Under senare år har socialtjänstens verksamhet och reformer som rör samhällets yttersta skyddsnät för utsatta människor kommit att bli en viktig politisk fråga. Reformagendan har inriktats på att ställa högre krav och uppställa villkor för att få samhällets hjälp och på att kontrollera efterlevnad av dessa krav. Ett stort antal utredningar har genomförts som resulterat i förslag om ändringar i lagstiftning. Vissa förslag har redan blivit verklighet, medan andra fortfarande bereds av regeringen. I det följande diskuteras dessa förändringar. Den övergripande frågan är vilka som kan och vilka som inte kan få stöd av socialtjänsten och vad förändringarna innebär för Sveriges välfärdsystem? Ett särskilt fokus ligger på att diskutera de senaste utredningarna om ekonomiskt bistånd ur ett barnrättsperspektiv.

Ekonomiskt bistånd – en del av samhällets yttersta skyddsnät

Socialtjänstens verksamhet utgör samhällets yttersta skyddsnät. Socialtjänstens uppdrag är att ge stöd när andra delar av välfärdssystemen inte fångar upp människor i behov av samhällets stöd, till exempel genom ekonomiskt bistånd. Sådant bistånd är dock inte kravlöst. Socialtjänsten får och ska i vissa fall ställa krav på den som får stöd. Kraven kan exempelvis handla om att personen i fråga ska göra vad hen kan för att få ett arbete eller på annat sätt bli självförsörjande. Genom dessa krav villkoras biståndet. Uppfyller någon inte kraven faller rätten till ekonomiskt bistånd bort. Socialtjänstens krav och villkor riktade mot personer med bistånd ska dock anpassas efter varje individs förutsättningar och möjligheter. Exempelvis ska personer som till följd av sjukdom inte kan arbeta inte heller behöva söka jobb för att få bistånd.

Socialtjänsten ska i alla ärenden beakta vad som bedöms vara barnets bästa. Detta framgår av såväl socialtjänstlagen som av FN:s barnkonvention som är svensk lag sedan 2020. Ärenden om ekonomiskt bistånd till barnfamiljer kan aktualisera svåra avvägningar mellan krav och villkor riktade mot barns föräldrar och barns behov och bästa. Studier visar att barns bästa och barns rättigheter ofta väger lättare än kraven på föräldrar.¹ Det gör att barn till föräldrar som inte kan tillgodose barnens behov av försörjning och som inte heller lever upp till de krav som ställs kan bli utan stöd från socialtjänsten.

Socialtjänstreglering i förändring: motstridiga utvecklingsspår

Sommaren 2025 började en ny socialtjänstlag att gälla. En av de viktigaste förändringarna är ett förtydligande om att socialtjänsten ska arbeta förebyggande och vara lätt tillgänglig. I lagen betonas att det förebyggande arbetet ska vara en integrerad del av och förhållningssätt i hela socialtjänstverksamheten. Fokus ska ligga på att förhindra eller motverka att problem uppstår och att motverka att redan uppkomna problem upprepas eller förvärras, snarare än att reagera när problem redan blivit allvarliga. En annan förändring är att barns rättigheter förtydligats. Syftet är att stärka barns rättigheter utifrån barnkonventionen.

Parallellt med implementeringen av den nya socialtjänstlagen pågår två andra reformpaket av socialtjänstens verksamhet. Dessa reformer handlar om samhällets ansvar för barn som riskerar att fara illa, så kallad social barnavård, samt regleringen av det ekonomiska biståndet.

1 Holappa, T. & Leviner, P (2022). Barns villkorade rätt till skälig levnadsstandard: – om rättsligt osynliggörande av barn i ärenden om ekonomiskt bistånd. Förvaltningsrättslig Tidskrift, s. 239–263.

Upprinnelsen till de pågående och genomförda reformerna av den sociala barnavården är bland annat medialt uppmärksammande tragiska fall såsom Lilla Hjärtat-fallet. Den politiska viljan att stärka barns rättigheter och förtydliga samhällets ansvar att skydda barn har varit stark. Därtill har förslag motiverats av de problem som den allvarliga brottsligheten leder till. Förändringarna kommer mest troligt att innebära att fler barn omhändertas och placeras utanför hemmet och att barn kommer att vara placerade under längre tid. Detta innebär i sin tur förskjutningar från de sedan länge gällande utgångspunkterna i socialtjänstregleringen att barns behov så långt som möjligt ska tillgodoses på frivillig väg, att omhändertagande bara ska ske i undantagsfall och att placeringar utanför hemmet ska vara under så kort tid som möjligt.

Vid sidan av dessa reformer är även regleringen av det ekonomiska biståndet under förändring. Tre utredningar, som beskrivs i det följande, har under det senaste året lämnat förslag som skulle innebära betydande förändringar.

Ytterligare krav och villkor genom aktivitetskrav på heltid

Ett av förslagen innebär att krav ska ställas på att personer som får försörjningsstöd ska delta i en aktivitet på heltid. Detta krav ska ställas efter att en person fått försörjningsstöd i två månader, men får ställas från dag ett. Kravet ska inte ställas om personen redan har en sysselsättning i form av arbete, studier eller statliga, regionala eller kommunala insatser. Inte heller gäller kravet för den som har uppnått pensionsålder, får sjukersättning eller den som är föräldraledig för ett barn under ett år. Aktivitetens omfattning och utformning ska anpassas efter individens förutsättningar.

Om någon utan godtagbart skäl tackar nej till att delta i en heltidsaktivitet eller utan godtagbara skäl inte deltar i aktiviteten får socialtjänsten vägra eller sänka nivån på fortsatt försörjningsstöd. Det gör att heltidsaktivitet skulle bli ytterligare ett rättsligt reglerat krav och därmed ett villkor för att få försörjningsstöd. Ur ett barnrättsperspektiv väcks frågan om hur socialtjänsten ska hantera situationer där föräldrar inte kan tillgodose sina barns behov och av någon anledning inte heller uppfyller kraven. En risk med ytterligare reglerade krav på personer som får försörjningsstöd är att utrymmet för socialtjänsten att anpassa lösningar efter individens och hushållets behov – inklusive barns specifika intressen och behov – minskar.

Sänkning av försörjningsstödet och vad som är skälig levnadsnivå

Ett andra förslag handlar om införandet av ett bidragstak. Avsikten med förslaget är i korthet att det inte ska bli möjligt att ”stapla bidrag och stöd på varandra” och att den sammanlagda summan bidrag som ett hushåll kan få ska sänkas. I betänkandet konstateras att ett generellt bidragstak för samtliga hushåll strider mot barnkonventionen och andra internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Det läggs också fram ett alternativt förslag som innebär att nivån på försörjningsstödet ska sänkas för stora hushåll.

Försörjningsstödet fungerar redan idag som ett bidragstak. När försörjningsstödet beräknas, räknas andra inkomster som hushållet har bort. Det är således inte enligt nu gällande regler möjligt att ”stapla” bidrag på varandra. Får en person exempelvis barnbidrag och bostadsbidrag räknas dessa inkomster av från försörjningsstödet. Det totala stödet utgör vad som bedöms vara skälig levnadsnivå. Ett bidragstak eller en sänkning av försörjningsstödet innebär därmed framför allt en sänkning av den levnadsnivå som samhället bedömer att alla människor i Sverige har rätt till. Det väcker frågor om vilken levnadsstandard vi som samhälle tycker är acceptabel för människor att leva i. Förslagen riktar särskilt in sig på barnfamiljer vilket innebär att barn riskerar att inte få sina grundläggande behov tillgodosedda.

Vissa grupper föreslås förlora rätten till ekonomiskt bistånd

Ytterligare ett förslag handlar om att människor som saknar uppehållstillstånd eller annan laglig grund för vistelse i Sverige, människor som lever i så kallad papperslöshet, inte ska ha rätt till ekonomiskt bistånd. Därutöver föreslås när det gäller nyanlända en kvalificeringsperiod om fem år för att ha rätt till ekonomiskt bistånd. Personer som inte har rätt till ekonomiskt bistånd har möjlighet att söka så kallat nödbistånd för kortvariga och akuta behov. Kommuners ansvar att ge sådant bistånd är dock oreglerat och det är oklart om och hur kommunerna gör.

Förslagen väcker frågor om vem skyddsnätet är till för och huruvida människor ska behandlas olika utifrån sin migrationsstatus i landet samt vad som händer om människor som befinner sig i Sverige inte kan försörja sig själva, men inte har rätt till ekonomiskt bistånd. Det måste konstateras att förslagen, om de genomförs, högst sannolikt kommer att leda till att vissa människor i högre grad kommer att leva längre ”utanför systemet” – ett ökat utanförskap.

Risk för diskriminering

Förslagen som lämnats väcker en rad frågor om vem skyddsnätet är till för. När det gäller kvalificering till ekonomiskt bistånd och förbud att lämna försörjningsstöd till människor i papperslöshet särbehandlar förslagen uttryckligen människor på grund av deras migrationsrättsliga status. I fråga om bidragstak och sänkning av försörjningsstödet är förslagen allmänt formulerade, men av statistik som redovisas i betänkandet framgår att majoriteten av barn i hushåll med ekonomiskt bistånd har utrikes födda föräldrar. Störst är överrepresentationen för barn i hushåll med tre eller fler barn. Förslagen om bidragstak och sänkning av försörjningsstödet kommer därmed att drabba hushåll med många barn och, trots att förslagen är allmänt formulerade, riktar de främst in sig på familjer med utländsk härkomst. Det gör att regleringen i praktiken riskerar att bli diskriminerande.

Oavsett riskerna för diskriminering kan förslagen som beskrivits och diskuterats här ifrågasättas i ljuset av Sveriges internationella åtaganden vad gäller mänskliga rättigheter. Sverige har i enlighet med dessa åtaganden en skyldighet att förverkliga skäliga levnadsförhållanden för alla, oavsett exempelvis etnisk tillhörighet. Det sociala skyddsnätet måste därmed förverkliga rättigheter för alla på ett icke-diskriminerande sätt. Förslagen kan särskilt ifrågasättas utifrån barnkonventionens krav på att alla barns rättigheter ska förverkligas utan åtskillnad av något slag. Diskriminering på grund av föräldrars beslut att flytta till Sverige eller vara kvar i Sverige som papperslösa utgör enligt barnkonventionen otillåten diskriminering.

Hur ska socialtjänsten hantera barnfattigdom?

En fråga som väcks är hur de förslag som diskuterats ovan förhåller sig till den nya socialtjänstlagens fokus på att socialtjänsten ska verka förebyggande och vara lätt tillgänglig. Allt tyder på att förslagen, om de genomförs, kommer att innebära att det blir svårare att leva upp till kraven för att få ekonomiskt bistånd och att fler därmed faller igenom samhällets yttersta skyddsnät. Att inte få sina grundläggande behov tillgodosedda innebär ökad risk för allvarliga sociala konsekvenser, särskilt för barn och unga. En sådan ordning går stick i stäv med det förebyggande perspektivet som ska genomsyra socialtjänstens verksamhet.

En annan fråga är hur socialtjänsten – och ytterst samhället som helhet – ska hantera situationer där barn inte får sina grundläggande behov tillgodosedda av sina föräldrar men inte heller får ekonomiskt bistånd. Som beskrivits ovan pågår omfattande reformer av den sociala barnavården som innebär att socialtjänsten får utökade befogenheter vilka troligen kommer att innebära att fler barn omhändertas och att placeringar varar under längre tid.

Förslagen kan särskilt
ifrågasättas utifrån
barnkonventionens
krav på att alla barns
rättigheter ska förverkligas utan
åtskillnad av något slag.

Forskning visar att det redan idag finns ett samband mellan fattigdom och den sociala barnavården. Exempelvis är barn i familjer med låga inkomster eller låg ekonomisk standard överrepresenterade bland barn som omhändertas.² Det finns risk för att problem till följd av fattigdom påverkar beslut om att omhänderta barn – trots att fattigdom i sig inte utgör rättslig grund för sådana ingripanden.³ Skärpta krav och villkor för ekonomiskt bistånd och en sänkning av nivåerna för försörjningsstödet kommer med stor sannolikhet leda till att fler barn inte får sina grundläggande behov tillgodosedda. Det kommer i sin tur öka risken för att barn far illa till följd av fattigdom. Med tanke på förändringarna av den sociala barnavården väcker detta även frågan om detta kommer att öka risken för att barn omhändertas på grund av fattigdom med de negativa konsekvenser som att leva i samhällsvård för med sig. Att omhänderta barn enbart på grund av fattigdom, det vill säga utan att vidta mindre ingripande åtgärder i form av ekonomiskt stöd, måste generellt ses som en oproportionerlig och därmed otillåten inskränkning av barns och föräldrars mänskliga rättigheter.

Förslagens konsekvenser för det yttersta skyddsnätet – särskilt ur ett barnperspektiv

Det rättsliga urholkandet av samhällets yttersta skyddsnät som förslagen innebär är problematiskt i sig och innebär också ett utanförskapande av vissa individer och grupper. När det gäller barn står en sådan reglering därtill i stark kontrast till och strider mot barnkonventionens och FN:s barnrättskommittés betonande av att alla barn som lever i ett land ska ges samma förutsättningar genom att deras rättigheter ska tillförsäkras utan åtskillnad av något slag – oavsett exempelvis deras föräldrars ställning. Politiken som förs just nu kan därmed ifrågasättas ur ett barnrättsperspektiv och utifrån de sociala rättigheter som gäller för alla och en var enligt vår regeringsform. Därtill handlar det ytterst också om vilket samhälle vi vill skapa.

En viktig del av uppbyggandet av välfärdsstaten har varit att skapa ett yttersta skyddsnät som ska fånga upp individer som inte får sina grundläggande behov tillgodosedda på egen hand eller genom andra bidrag och stöd. De förändringar som nu föreslås innebär att fler människor än idag riskerar att inte fångas upp av skyddsnätet och förslagen väcker frågor om vilken grad av utanförskapande vi i vårt land kan acceptera och samtidigt kalla oss en välfärdsstat. Vad kommer att hända med de människor, vuxna och barn, som av olika anledningar inte får sina grundläggande behov av exempelvis mat, kläder och bostad tillgodosedda. Om de beskrivna förslagen genomförs kommer skyddsnätet förändras i grunden och fler människor kommer att hamna helt utanför samhällets stöd. En viktig fråga är vilka konsekvenser detta får, både för enskilda individer, inte minst för barn, och samhället i stort.

2 Lundström, T. & Sallnäs, M. (2017) Den sociala barnavården och dess klienter. I: H. Swärd (red.) Den kantstötta välfärden. Lund: Studentlitteratur.

3 Holappa, T. & Leviner, P. (2025). Fattigdom, social barnavård och barns rättigheter: en rättsvetenskaplig analys. Socialvetenskaplig tidskrift, 31(3–4), 317–335.

Stadsmissionens arbete för att motverka fattigdom

Stadsmissionen arbetar tillsammans med människor som lever i eller som riskerar att hamna i ekonomisk utsatthet, med att förebygga och motverka utsatthet, förändra livssituationer och främja social inkludering. Genom att kombinera akuta stödinsatser med långsiktiga strategier för att människor ska kunna forma sina liv och vara delaktiga i samhället, verkar vi för visionen om ett mänskligare samhälle för alla.

Förebygga utsatthet – utbildning som skyddsfaktor

En av de mest avgörande faktorerna för att motverka ett liv i ekonomisk utsatthet är utbildning. Det skapar möjligheter till arbete, ekonomisk självständighet och därmed också att kunna forma sitt eget liv.

Därför erbjuder Stadsmissionen på flera orter riktade insatser för barn och unga, såsom studiestöd, mentorskap och arbetslivsorienterande aktiviteter i samverkan med skolor och det lokala näringslivet.

Grillska gymnasiet, med skolor i fem städer, drivs av Stadsmissionens skolstiftelse. Här kombineras utbildningen med ett socialt engagemang där studerande inspireras till ansvarstagande och engagemang.

Att barn och unga ges stöd att fullfölja sin skolgång är viktigt både för dem själva och för samhällets långsiktiga hållbarhet. En utbildning minskar risken för framtida bidragsberoende, psykisk ohälsa och arbetslöshet – faktorer som annars tenderar att förstärka varandra i en negativ spiral.

Att lindra nöd – vikten av att möta grundläggande behov

Enligt praktisk erfarenhet och etablerad psykologisk teori behöver basala behov vara tillgodosedda innan en människa kan ta del av utbildning, arbetsträning eller andra förändringsinriktade insatser.

Därför erbjuder Stadsmissionens öppna verksamheter ett stöd som omfattar exempelvis mat, duschmöjligheter, kläder, hygienartiklar, samtal, vila och social gemenskap. Stadsmissionen delar också ut matkassar och i en del verksamheter kan människor även få ekonomisk rådgivning och hjälp med fondansökningar.

Genom initiativ som Matmissionen, en social matbutik för personer med låga inkomster, kan människor i ekonomisk utsatthet få tillgång till näringsrik mat till reducerat pris, samtidigt som matsvinnet minskar. Flera butiker erbjuder även arbetsträningsmöjligheter.

Att lindra nöd är en viktig ingång till ett bredare förändringsarbete. När människors omedelbara behov respekteras och bemöts med värdighet, skapas förutsättningar för tillit, motivation och framtidstro.

Långsiktig förändring – makten över sitt liv, delaktighet och arbetslivsinriktning

Utöver de omedelbara stödinsatserna arbetar Stadsmissionen för att möjliggöra långsiktig förändring i människors livssituation. Här ingår en bredd av stödformer såsom samtalsstöd, språkträning, stöd till kvinnor som utsatts för våld, familjeaktiviteter samt olika typer av boendeinsatser, såsom stödboenden och modellen Bostad Först.

En central del i förändringsprocessen är att närma sig arbetsmarknaden. Genom arbetsträning inom sociala företag hos Stadsmissionen, till exempel second hand, caféer, matbutiker eller logistikverksamhet, ges människor möjlighet att successivt återgå till arbetslivet. Arbetet sker ofta i samverkan med kommunala och statliga aktörer som Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.

En meningsfull sysselsättning är inte bara en fråga om självförsörjning, utan också om att återupprätta en känsla av sammanhang, kompetens och tillhörighet.

Socialt rättighetsarbete och strukturell påverkan

För människor som inte får det stöd de har rätt till enligt lag erbjuder Stadsmissionen social, ekonomisk och juridisk rådgivning. Detta arbete sker i rollen som brobyggare mellan individen och myndigheter, där rådgivarna hjälper till att tolka beslut, överklaga ärenden, förklara rättigheter och delta vid möten med myndigheter.

Detta sociala rättighetsarbete fungerar också som kunskapsunderlag för det påverkansarbete som Stadsmissionen bedriver på lokal och nationell nivå. Genom att synliggöra systembrister och hinder i välfärdssystemet kan vi bidra till mer träffsäkra och rättvisa samhällsinsatser. På dessa sätt arbetar Stadsmissionen med visionen om ett mänskligare samhälle, där alla har makt att forma sina egna liv och är delaktiga i samhället.

Relationsskapande arbete – att bygga tillit till samhället

En viktig del i Stadsmissionens arbete är det långsiktiga, relationsskapande sociala arbetet som syftar till att återuppbygga tillit mellan människor i utsatthet och samhället. För många människor som lever i social och ekonomisk utsatthet kan kontakten med myndigheter präglas av misstro, tidigare negativa erfarenheter eller en känsla av exkludering.

Genom ett förtroendefullt bemötande, kontinuitet i kontakten och närvaro i människors vardag, skapar Stadsmissionen förutsättningar för ökad trygghet och tilltro. Detta arbete sker både individuellt och i grupp, och syftar till att rusta människor att själva kunna navigera i välfärdssystemet. Det handlar både om att förklara rättigheter och skyldigheter och att visa att samhället kan vara en resurs och inte ett hot.

Tillit till samhällsinstitutioner är en grundbult i en fungerande demokrati. Genom att bygga broar mellan människor i utsatthet och myndigheter bidrar Sveriges Stadsmissioner till att återintegrera människor i samhället.

Mellan rättighet och verklighet

Om Stadsmissionens sociala rättighetsarbete och ett skyddsnät med stora brister

På Stadsmissionens mötesplatser runt om i landet hjälper ombud, vägledare, socionomer och socialarbetare människor att få sina sociala rättigheter tillgodosedda.

– Ibland förklarar jag för våra deltagare hur det sociala skyddsnätet fungerar. Ibland förklarar jag för myndigheter hur det sociala skyddsnätet enligt lagen egentligen ska fungera, säger Stefan Ershammar, ombud på Mötesplats Vårberg, Stockholms Stadsmission.

Återkommande systemfel

Ofta är det komplicerade ansökningsförfaranden, bristande samordning mellan myndigheter och otillräcklig information om vilka krav som ställs som gör att människor inte får den hjälp de har rätt till. Allvarliga systemfel som Stefan Ershammar kallar det, som kan få stora konsekvenser för till exempel de barnfamiljer som behöver försörjningsstöd för att klara vardagen. Där drabbas ofta barnen hårdast.

– Om föräldrarna inte lyckas fylla i en ansökan på rätt sätt eller har missförstått kraven för månaden så är det hela familjens försörjningsstöd som försvinner. Hela familjen får ett avslag. Då finns inte pengar till fritidsaktiviteter eller kläder och barnen kan tvingas flytta och byta skola om inte hyran betalas, säger Stefan Ershammar.

Foto längst upp till vänster: Stefan Ershammar, ombud på Mötesplats Vårberg, Stockholms Stadsmission.
Foto längst upp till höger: Daniel Söderberg, vägledare på Mötesplats Vårberg, Stockholms Stadsmission.
Foto längst ner: Lisa-Lo Sonnesjö och Erica Hillerbrand, socionomer på Unga Forum, Skåne Stadsmission.

Se intervjuerna med Daniel,
Erica och Lisa-Lo här.

Rådgivning i vardagen – att stå kvar när andra går vidare

Det individuella stödet som Stadsmissionen erbjuder tar många former: hjälp att tolka ett myndighetsbeslut, skriva en ansökan, följa med på ett möte eller förstå en digital blankett. Gemensamt för stöden är att hjälpa människor att själva kunna ta informerade beslut. Arbetet har stor betydelse – och kan vara avgörande för att återfå tillit, handlingsutrymme och egenmakt.

– Vi möter människor som verkligen vill framåt, människor som vill arbeta, som vill vara självförsörjande, som inte vill ha ekonomiskt bistånd eller vara beroende av det här välfärdssystemet som vi har, säger Lisa-Lo Sonnesjö, socionom på Unga Forum, Skåne Stadsmission.

Att få hjälp med ett överklagande eller ett intyg kan vara skillnaden mellan att ha en bostad eller leva i hemlöshet, mellan att få tillgång till vård eller fortsätta lida i det tysta. Rådgivningen innebär att se människors behov bakom pappersarbetet, och deras insatser handlar lika mycket om relationer som om regelverk.

Lokala möten, gemensam verklighet

På Unga Forum, en av Skåne Stadsmissions öppna verksamheter i Malmö, möter socionomerna Lisa-Lo Sonnesjö och Erica Hillerbrand barnfamiljer och unga vuxna i social och materiell fattigdom. Erica beskriver rådgivningen som högt och lågt – från myndighetskontakter till en kopp kaffe. Lisa-Lo kallar det ”ett skyddsnät under välfärden”. Att människorna möts av värme och respekt är alltid lika viktigt.

– Att bli erbjuden en kopp kaffe eller te. Att få ett leende eller kanske en kram. Och sen sätter man sig i ett rum som är varmt, med kuddar och filtar och får mötas lite mer som människor än myndighet och klient, säger Erica.

– Vi erbjuder rådgivning med respekt, för det innebär en otrolig skam att vara fattig. Det är en skam i att inte kunna ge sina barn kläder och mat. Att inte kunna skicka med frukt till fruktstunden i skolan. Att barnet ska vara den som behöver be läraren varje gång, fortsätter Lisa-Lo.

Daniel Söderberg, vägledare på Mötesplats Vårberg, Stockholms Stadsmission, beskriver hur han ofta arbetar med att återskapa människors tro på sig själva och på samhället. Det handlar om att stå kvar, även när processerna tar tid. Om att inte bara vara en länk, utan en trygg mänsklig kontakt i ett system som många upplever som kallt och opersonligt. Han berättar om en kvinna som han mött på mötesplatsen flera gånger. Hur hon behöver komma dit för att få i sig mat, då hon inte har råd att äta annars.

– Men också för att det här är en plats där man blir sedd. Någon ser mig, någon vet mitt namn. Någon frågar efter mig om jag har varit borta några dagar. Vi möter människor både i någon slags ekonomisk, men också själslig fattigdom och ensamhet, fortsätter Daniel.

Ser ökade behov framåt

Antalet människor som kommer till Stadsmissionen för att få stöd och hjälp har ökat, och Stefan Ershammar ser inget stopp på efterfrågan.

– Jag tror att vi skulle kunna bli många fler som gör det här och på ännu flera platser. Det finns ett enormt stort behov. Samtidigt ska vi inte göra myndigheternas jobb. De har det yttersta ansvaret att se till att människor får det stöd de har rätt till. Med en ny socialtjänstlag på plats så finns alla möjligheter till förbättring. Då är frågan om tillit och förtroende avgörande.

Stefan berättar att han många gånger blivit både förvånad och förfärad av bemötandet som stödsökande får i kontakt med olika myndigheter. Han menar att ett gott bemötande och bra service inte bara hjälper människor att ta sig vidare, utan bygger även upp ett förtroende för det offentliga – något han har flera goda erfarenheter av. Har människor förtroende för myndigheter vänder de sig dit när de behöver hjälp, vilket enligt Stefan kan leda till både mindre lidande och minskade samhällskostnader. Till exempel genom färre placeringar på HVB-hem, som skulle kunna förebyggas genom tidigare och bättre kontakt med myndigheter.

– Myndigheter behöver se stödsökande som rättighetsbärare. Handläggare ska kunna göra sina svåra bedömningar och ställa relevanta krav samtidigt som de aldrig får tappa bort att bemöta människor som just människor, avslutar Stefan.

Sveriges växande problem med icke-mottagande

Om konsekvenserna av att allt fler människor faller utanför skyddsnätet

Anna Angelin, docent, Lunds universitet

Johan Vamstad, docent, Marie Cederschiöld högskola

John Brauer, filosofie doktor, Örebro universitet

Socialtjänsternas ekonomiska bistånd är ett område inom den svenska välfärdsstaten som brister. Allt färre får ekonomiskt bistånd trots att hushållens ekonomi försämrats vilket delvis förklaras av att personer som har rätt till hjälp inte får det. Detta fenomen kallas icke-mottagande och i denna text vill vi visa på icke-mottagandets konsekvenser för individer, samhället i stort samt civilsamhället.

De svenska hushållens ekonomi har försämrats av kraftigt ökade levnadskostnader under de senaste åren. Därtill ser vi under senare tid en ökad arbetslöshet. Ideella organisationer rapporterar en drastisk ökning i efterfrågan av deras stöd, inklusive matutdelning.¹ Trots den försämrade ekonomin minskade andelen i befolkningen som får ekonomiskt bistånd under samma period; 2024 var mottagandenivån den lägsta sedan Socialstyrelsen började föra statistik i början av 1990-talet.²

1 Vamstad, J. & Karlsson, M. (2022) Welfare between social and human rights – charity in the new social landscape of Sweden. *Social Policy and Society*, 23(4), 363-376. I: *Grundläggande humanitära behov i Sverige 2023*, Röda Korset, 2023.

2 Hussenius, K. (2024) En skäligen utveckling? Om de senaste årens snabbt minskande mottagande av ekonomiskt bistånd. I: *Fattigdomsrapporten 2024: Jag hade ingen aning om att det var så svårt att få hjälp*, Sveriges Stadsmissioner, 2024, 8–13.

Det är osannolikt att minskningen främst beror på ökat arbetsmarknadsdeltagande bland biståndsmottagare. En del av förklaringen kan däremot vara att individer med behov av och rätt till stöd inte får det på grund av kommunernas handläggningsprocesser. Forskare³ pekar på förändringar i bedömningen av biståndsansökningar och menar att de blivit strängare. En annan, men relaterad, förklaring är att personer som är berättigade till bistånd inte ansöker om det, eller inte får fullt bistånd; vilket kallas icke-mottagande (non-take-up).⁴

Icke-mottagandets orsaker

Förklaringar till icke-mottagande kan delas in i två kategorier. Institutionella förklaringar fokuserar på att välfärdsinstitutionernas brister kan orsaka att personer som har behov av, och rätt till, insatser inte får dem. Den andra kategorin är beteendevetenskapliga förklaringar som fokuserar på varför individer väljer att inte söka ersättningar de har möjlighet att få. Dessa förklaringar är dock nära kopplade till varandra. Individers val påverkas av information, rutiner och bemötande från institutionerna, liksom av attityder och stigma som institutioner kan motverka eller förstärka.⁵ Icke-mottagande betraktas som ett misslyckande och ett allvarligt problem för välfärdssystemen; graden av mottagande används exempelvis av EU och OECD som ett mått på välfärdsstaters kvalitet.⁶

Orsakerna till icke-mottagande är svåra att kartlägga eftersom ekonomiskt bistånd beslutas av kommuner som har ett betydande handlingsutrymme. Trots att de utgår från samma regelverk kan de alltså ha stora olikheter. Dessutom har socialsekreterare inom samma kommun ett visst eget handlingsutrymme, vilket kan leda till godtyckliga skillnader.⁷

3 Bergmark Å. & Stranz H. (2025) A safety net for all? – Vignette-based assessments of Swedish social assistance over three decades. *Journal of Social Policy*. 2025;54(3):829-846.

4 Vamstad, J. (2024) Myndigheternas misslyckanden och Stadsmissionens arbete: Om varför människor faller utanför välfärdsstatens skyddsnät. I: Fattighetsrapporten 2024: Jag hade ingen aning om att det var så svårt att få hjälp, Sveriges Stadsmissioner, 2024, 22–28.

5 Janssens, J. & van Melchen, N. (2022) To take or not to take? An overview of the factors contributing to the NTU of public provisions, *European Journal of Social Security*, 24(2): 95–116.

6 Janssens, J. & van Melchen, N. (2017) Who is to blame? An overview of the factors contributing to the non-take-up of social rights, Working paper 17(08), USB, University of Antwerp. Eurofound (2015) Access to Social Benefits: Reducing Non-Take-Up. Publications Office of the European Commission.

7 Stranz, H. (2007) Utrymme för variation – om prövning av socialbidrag. Rapport i socialt arbete nr 119. Stockholm: Institutionen för socialt arbete Stockholms universitet.

Icke-mottagande minskar tilliten till samhället

Icke-mottagande kan orsaka fattigdom och lidande för individer som drabbas och skapa kontraproduktiv stress som förvärrar utsatthet samt risk för bristande tillit till välfärdssystemet.⁸ Stöd till den enskilde bör inte enbart betraktas som en kostnad utan kan istället förebygga utsatthet och utgöra en social investering och grundförutsättning för rehabilitering och etablering på arbetsmarknaden. Av de komplexa omständigheter som påverkar individers beslut att söka – eller avstå från att söka – ekonomiskt bistånd, är betydelsen av tillgänglighet, värdighet och förtroende mellan den hjälpsökande och socialtjänsten central.

Ett otillgängligt yttersta skyddsnät måste även beaktas ur ett samhällsperspektiv. Det bör betraktas som tecken på att de offentliga institutionerna misslyckas med att fördela det bistånd de ska hantera. Om Sveriges socialtjänster kan sägas misslyckas är svårt att fastställa då ekonomiskt bistånd utgår från en individuell behovsprövning. Vår forskning visar dock att förutsättningarna för att ansöka om ekonomiskt bistånd, särskilt för vissa marginaliserade grupper, är så dåliga att det går att ifrågasätta om ens rättigheten att ansöka upprätthålls av socialtjänsterna. Bland Stadsmissionens besökare finns individer som inte skulle ha möjlighet att ansöka om försörjningsstöd utan Stadsmissionens direkta hjälp.⁹

Att offentliga institutioner inte når ut till dessa individer, och att de har olika förutsättningar att få stöd, är skadligt för förtroendet för de offentliga välfärdsinstitutionerna och samhällssammanhållningen. Det finns starkt stöd i forskning för slutsatsen att dåligt fungerande institutioner även försämrar den mellanmänniskliga tilliten.¹⁰ Offentliga välfärdsinstitutioner som inte anses agera på ett rättvist och korrekt sätt kan förlora allmänhetens förtroende. Lågt förtroende till institutioner kan göra att individer tappar tilliten till varandra.¹¹ Särskilt uppfattningen att vissa grupper omfattas av välfärdssystemen medan andra utestängs, är skadlig för den sociala sammanhållningen. En sådan uppfattning ställer grupper mot varandra, undergräver legitimiteten för myndigheter, och minskar incitamenten för befolkningen att följa regler och bidra i positiv riktning till samhället.

8 Samzelius, T. & Angelin, A. (2023) Varför kan dom inte bara försörja sina barn? Ensamstående mödrar i det svenska välfärdssamhällets marginal i Varför skärper vi oss inte? Clavier, L., Grander, M. & Ulmestig, R. (red.). Malmö Universitet, s. 125–135.

9 Vamstad, J. (2024) Myndigheternas misslyckanden och Stadsmissionens arbete: Om varför människor faller utanför välfärdssystems skyddsnät. I: Fattigdomsrapporten 2024: Jag hade ingen aning om att det var så svårt att få hjälp, Sveriges Stadsmissioner, 2024, 22–28.

10 Rothstein, B. & Stolle, D. (2008) The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics*, 40(4), 441–459.

11 Kumlin, S. & Rothstein, B. (2005) Making and breaking social capital: The Impact of welfare state institutions, *Comparative Political Studies*, 38(4): 339–365.

Civilsamhällets roll, nu och i framtiden

Utvecklingen mot skärpta krav och minskad tillgänglighet till offentliga insatser har också konsekvenser som påverkar civilsamhället. Exempelvis har civilsamhällesorganisationer som bedriver socialt arbete blivit allt viktigare, inte minst rådgivning avseende vilka offentliga insatser individer kan få samt stöd med ansökningar och att följa processens alla krav och regler. Stadsmissionen följer upp ansökningar, och försöker stärka individens förmåga att söka hjälp från socialtjänsten. Dessa insatser har ofta stora likheter med det sociala arbete som traditionellt bedrivs vid socialtjänsten; Stadsmissionen sätter upp mål, gör planer, bedömer behov, och utreder möjliga insatser. Kort sagt framstår Stadsmissionen som ett första linjens socialkontor, där individer får hjälp för att kunna få stöd från socialtjänsten. Detta arbete visar hur civilsamhällesorganisationer kommit att bli viktiga intermediärer – en slags förmedlande roll mellan myndigheter och personer som behöver vara i kontakt med dem.

Civilsamhällets roll i fattigdomsfrågan beskrivs ibland som komplementär i relation till den offentliga sektorn. Med detta menas att de bidrar med ytterligare stöd till individer som redan har sina grundbehov tillgodosedda, eller andra stöd som inte kommunen erbjuder. Ur ett mer kritiskt perspektiv har rollen istället beskrivits som en ersättning för uteblivna offentliga insatser, då särskilt för de växande grupper som inte lever upp till kontinuerligt skärpta krav för rätt till grundläggande välfärd.¹²

¹² Karlsson, M. & Vamstad, J. (2018) New deeds for new needs: Civil society action against poverty in Sweden, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 35(5) 1025–1036.

Den intermediära rollen är vanligtvis inte komplementär då den ofta riktas mot individer som inte får offentliga insatser, eller inte får tillräckligt av dem. Rollen som intermediär kan inte heller sägas vara en ersättning för offentliga insatser eftersom civilsamhällets organisationer dels inte vill ersätta offentliga insatser, dels saknar resurser till det. Utgångspunkten är istället att hjälpa den enskilde att få ekonomiskt stöd från den offentliga sektorn, snarare än från civilsamhället. Utan civilsamhällesorganisationer skulle fler individer inte nå fram till de offentliga insatserna. Därmed innebär den intermediära rollen att civilsamhället delvis ersätter ansvaret för att tillgängliggöra och informera om det offentliga stödet; ett ansvar som egentligen ligger på berörda myndigheter enligt förvaltningslagen. Organisationer som Stadsmissionen tar sig an individer som socialtjänsten inte alltid når och därmed bidrar de till att minska icke-mottagandet.

Avslutningsvis bör civilsamhällets roll i att mildra effekterna av förändringar i välfärden diskuteras. När de erbjuder insatser till behovande i en kommun kan det påverka och möjliggöra att kommuner "uppmuntrar" icke-ansökningar av ekonomiskt bistånd och istället hänvisar sökande till matutdelningar etcetera.¹³ En konsekvens av detta kan bli att civilsamhällesorganisationer, inte socialtjänsten, alltmer kan utgöra den yttersta länken i välfärdssystemen. Denna utveckling kan drivas på av omställningen av socialtjänsten där civilsamhällets funktion som första och sista instans kan vara på väg att institutionaliseras.

Betydelsen av socialtjänstlagens utveckling

Icke-mottagande av ekonomiskt bistånd förklaras av flera faktorer bortom lagstiftningen men det finns ändå skäl att stanna upp vid vilken betydelse pågående förändringar av socialtjänstlagen kan få. Den 1 juli trädde den nya socialtjänstlagen i kraft. Det ekonomiska biståndet undantogs utredningen, därför är just regleringen om ekonomiskt bistånd mycket lik den tidigare lagstiftningen. Den fortsatta utvecklingen mot ökad standardisering i ekonomiskt bistånd, innebär att helhetssynen inom socialt arbete får stå tillbaka. Brauer¹⁴ visar hur införande av specialiserade försörjningsstödsenheter, introduktion av riksnorm, Socialstyrelsens riktlinjer samt digitalisering bidragit till att strömlinjeforma handläggningen av ekonomiskt bistånd. Vi ser en risk att många av de individer som civilsamhällesorganisationer stöttar, vilka ofta har psykisk ohälsa, beroendeproblematik samt lever i socialt utsatta situationer, kommer få det allt svårare att navigera i en standardiserad och automatiserad handlägningsprocess där risker för icke-mottagande ökar.

13 Vamstad, J. & Karlsson, M. (2022) Welfare between social and human rights – charity in the new social landscape of Sweden. *Social Policy and Society*, 23(4), 363-376. Vamstad, J., Leo Sandberg, E. & Angelin, A. (2024) The Growth of Food Aid in Sweden: How Demand and Supply are Transforming Charitable Organisations. *Nonprofit Policy Forum*, 1–21.

14 Brauer, J. (2022) *Labour Market Policies: Structure and Content, Space and Time*. Örebro universitet.

En föreslagen förändring av socialtjänstlagen är dock det så kallade aktivitetskravet där kommuner inte bara har möjlighet utan även ska bli skyldiga att aktivera mottagare av ekonomiskt bistånd.¹⁵ Det innebär att ekonomiskt bistånd inte längre ses som en social rättighet utan snarare som något vilket ska förtjänas via deltagande i insatser – insatser vars vetenskapliga stöd är tveksamt.¹⁶ Ytterligare pågående politiska initiativ är förslag där ekonomiskt bistånd ska minskas samt bidragstak och kvalificeringsperioder för rätt till välfärd för utländska medborgare ska införas. Dessa krav och åtstramningar kan utgöra ytterligare risk att utestängas från bistånd. Förslagen exemplifierar utvecklingen inom socialpolitiken i allmänhet och det ekonomiska biståndet i synnerhet.

Sverige har ett växande problem med icke-mottagande och vi kan redan se de skadliga effekter som det har på individerna som drabbas och samhället i stort. Socialtjänsternas misslyckande med att nå och möta alla behövande har också försatt många av Sveriges civilsamhällesorganisationer i en anmärkningsvärd situation. Det är nu de som i många fall är det yttersta ledet samt förenar individer i nöd med de offentliga välfärdssystemen. Samtidigt fortsätter reformeringen av det ekonomiska biståndet i en riktning som kan förväntas öka det svenska icke-mottagandet.

15 Ds 2024:29 (2024) Aktivitetskrav inom försörjningsstödet – för arbete, egenförsörjning och nationell likformighet.

16 SBU (2022) Effekter av arbetsmarknadsinsatser för personer med varaktigt försörjningsstöd, SBU.

Sveriges Stadsmissioners rekommendationer

698 000 människor lever i social och materiell fattigdom i Sverige idag, nästan en dubbling sedan 2021. Sveriges Stadsmissioner möter allt fler människor i ekonomisk utsatthet och ser brister och systemfel i vårt svenska välfärdssamhälle, som gör det omöjligt att bryta den ekonomiska utsattheten.

Fattigdomsrapporten 2025 har fokus på den föreslagna bidragsreformen. Som röstbärare till människor i ekonomisk utsatthet ger vi här förslag på åtgärder för att häva fattigdomen i det kortare perspektivet. Vi återkommer med mer långsiktiga rekommendationer gällande arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Tillsätt utredning om den nya växande fattigdomen

Regeringen bör tillsätta en utredning skyndsamt för att kartlägga hur den växande fattigdomen i Sverige ser ut idag, där även de som inte får den hjälp de har rätt till ingår. Utredningen ska också få i uppdrag att ge förslag på hur vi mäter fattigdom på ett relevant, transparent och hållbart sätt som fångar hur fattigdomen ser ut idag och utvecklas över tid. Detta för att kunna utvärdera åtgärder.

Utredningen ska även ge förslag på hur fattigdomen kan hävas med utgångspunkt från det svenska samhällskontraktet och rätten till en skälig levnadsnivå samt definiera vad en skälig levnadsnivå är.

Värna barns rättigheter och se till barnets bästa – underminera inte skyddsnätet för familjer

Regeringens förslag om bidragstak och kvalificering till välfärden underminerar Sveriges välfärdsmodell som ska skydda människor från fattigdom. Förslagen drabbar särskilt barnen i familjer som lever i ekonomisk utsatthet och kommer öka utsattheten.

Tvinga inte ut människor i ett skuggsamhälle – inför inte förslagen om kvalificering till välfärden, aktivitetskrav på heltid och bidragstak

Förslagen riskerar att öka brottsligheten och de ekonomiska och sociala klyftorna mellan inrikes och utrikes födda och utgör ett stort principiellt steg bort från den svenska välfärds- och samhällsmodellen.

Det förslag som presenterats om att införa aktivitetskrav med *heltidsomfattning* för den som har försörjningsstöd behöver ta hänsyn till individuella förutsättningar och vilken arbetsförmåga som finns.

Höj riksnormen för försörjningsstöd

Regeringen bör höja riksnormen för försörjningsstödet. Försörjningsstödet urholkas successivt av för låga uppräkningsar. De allra fattigaste i vårt samhälle behöver en skälig levnadsstandard. De årliga uppräkningsarna av riksnormen bör därför säkerställa att normen fortsatt kompenserar för inflationen och börjar följa med i den allmänna standardutvecklingen.

Återupprätta det svenska skyddsnätet; samordna myndigheters och kommuners insatser

Situationer där människor i yttersta utsatthet som har rätt till hjälp men ändå inte får det, eller får det sent, är ofta komplexa och svårlösta. På den hjälpsökandes uppdrag behöver därför myndigheter som Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och kommunernas socialtjänster samordna sina insatser. Samordningen ska syfta till att den hjälpsökande inte ska hamna mellan stolarna utan få tydlig vägledning och rätt insats i tid. Utredningen *Drivkrafter och möjligheter i försörjningsstödet* har liknande förslag, något Sveriges Stadsmissioner välkomnar.

Ge en myndighet i uppdrag att granska felaktiga icke-utbetalningar

Många människor i Sverige idag får inte den hjälp de har rätt till av samhället. Att inte få hjälp innebär ett lidande för människan, samtidigt som det också innebär stora kostnader för samhället. Därför bör en statlig myndighet få i uppdrag att granska felaktiga icke-utbetalningar.

Höj grundavdraget så att fler med låga inkomster får lättare att leva på sin inkomst

Ett höjt grundavdrag för låginkomsttagare stärker den ekonomiska situationen och underlättar för fler av de allra fattigaste att kunna ha en skälig levnadsnivå. Det skulle även göra färre beroende av stöd från civilsamhället för att klara vardagen.

Indexreglera och bredda bostadsbidraget till andra utsatta grupper

Det är bra att regeringen nu för första gången sedan 1997 höjt bostadsbidraget för barnfamiljer. Det hjälper ekonomiskt utsatta barnfamiljer att få bo kvar i sina bostäder. Men bostadsbidraget borde även indexregleras så att det följer kostnadsutvecklingen och utvidgas till att omfatta alla som behöver stöd för att kunna behålla sin bostad. Detta eftersom bostadsmarknaden inte fungerar idag.

Höj barnbidraget

Barnbidraget har urholkats i och med att det inte reglerats sedan 2018, den ekonomiska krisen i Sverige till trots. Barnbidraget behöver nu höjas och inflations-skyddas för att stödja barnfamiljer i ekonomisk utsatthet.

Rikta statsbidrag för frukost samt lunch under lov för barn i ekonomisk utsatthet

Regeringen bör besluta om riktade statsbidrag till ekonomiskt utsatta områden för att barn ska få frukost och lunch i skola och barnomsorg på loven. Inget barn ska behöva börja dagen hungrig eller gå och lägga sig hungrig. För att främja lärande och säkerställa att alla barn får börja dagen med frukost och får ett lagat mål mat om dagen också på loven, behövs detta riktade statsbidrag.

Höj dagersättningen för asylsökande till riksnormen för försörjningsstöd

Dagersättningen för asylsökande har inte reglerats sedan 1994. Ersättningen bör vara på samma nivå som riksnormen för försörjningsstöd efter höjning för att garantera en skälig levnadsnivå.

SVERIGES STADSMISSIONER

Krukmakargatan 21
118 51 Stockholm
Box 17011, 104 62 Stockholm
sverigesstadsmissioner.se

PG 900-1751, Swish 1239001751

Vi kämpar för de som kämpar.

